

Irena Stanić¹
Univerzitet u Istočnom Sarajevu
Filozofski fakultet Pale

UDK 159.9.07
DOI: 10.7251/RAD1920231S
Pregledni rad

LOKUS KONTROLE: RELACIJE SA MENTALNIM ZDRAVLJEM

Lokus kontrole je konstrukt koji je nastao u okviru teorije socijalnog učenja Džulijana Roter². Odmah nakon konstrukcije skale za mjerenje izazvao je veliko interesovanje istraživača i primjenjivan je u brojnim istraživanjima. U radu je akcentat stavljen na lokus kontrole kao psihološku varijablu čija vrijednost je empirijski potvrđivana kroz brojna istraživanja. Potvrđene su korelacije lokusa kontrole sa indikatorima mentalnog zdravlja, kao i njegovi pozitivni efekti u ovoj istraživačkoj oblasti. Napravljen je i pregled istraživanja lokusa kontrole u oblasti psihoterapije. Naznačena je mogućnost upotrebe ovog konstrukta u primarnoj psihološkoj prevenciji.

Ključne riječi: lokus kontrole, mentalno zdravlje, primarna prevencija

Uvod: nastanak konstrukta

Konstrukt „lokus kontrole“ proistekao je tokom 50-ih godina 20. vijeka iz teorije socijalnog učenja² Džulijana Roter² (Julian Rotter) (Rotter, 1966). Slijedeći biheviorističku orijentaciju Roter se oslanjao na empirijski zakon efekta prema kojem su ljudi inherentno motivisani da traže pozitivnu stimulaciju ili potkrepljenje i izbjegavaju neprijatnu stimulaciju. Takođe se oslanjao i na Skinnerov koncept potkrepljenja prema kojem, u odnosu na to da li su ishodi reakcija individue poželjni ili nepoželjni, vjerovatnoća

---

¹ irenastanic@gmail.com

² Knjiga „Socijalno učenje i klinička psihologija“, u kojoj zaokružuje predstavljanje teorije socijalnog učenja, objavljena je 1954. godine. Poznati članak u kojem Roter predstavlja upitnik za mjerenje lokusa kontrole objavljen je 1966. godine.

operanta koji se koristi rašće ili opadati što predstavlja pozitivno ili negativno potkrepljenje. Potkrepljenje koje individua očekuje direktno djeluje na jačanje anticipacije da će određeno ponašanje biti praćeno sličnim potkrepljenjem u budućnosti. Takvo predviđanje potkrepljenja Roter je nazvao očekivanje. Sa razvojem takvog očekivanja pojedinci uče da razlikuju ponašanja i njihove ishode, te generalizuju očekivanja u budućnosti. Ova generalizacija očekivanja određuje, odnosno formuliše nečiji lokus kontrole. Ukratko, unutrašnja nasuprot spoljašnje kontrole potkrepljenja (*internal versus external control of reinforcement*) odnosi se na stepen u kojem osoba očekuje da je potkrepljenje ili ishod određenog ponašanja uslovljen sopstvenim ponašanjem ili ličnim karakteristikama nasuprot stepenu u kojem osoba očekuje da je potkrepljenje ili ishod u funkciji prilike, sreće, sudbine, pod kontrolom „moćnih drugih“, ili je naprosto nepredvidljivo (Rotter, 1966).

Ovdje su kratko predstavljene osnovne informacije o teoriji socijalnog učenja, koja, prema intenciji autora (Rotter, 1954, 1955, 1960, prema: Rotter, 1966), pruža opštu teorijsku osnovu za ovaj koncept o prirodi i efektima potkrepljenja. U teoriji socijalnog učenja potkrepljenje djeluje tako da pospješuje očekivanje da će određeno ponašanje ili događaj biti praćeni tim potkrepljenjem i u budućnosti. Jednom kada je očekivanje za takvu sekvencu ponašanja izgrađeno, mogući nedostatak potkrepljenja će redukovati ili ugasiti to očekivanje. Kako se dijete razvija i stiče više iskustva ono razlikuje događaje u uzročnom odnosu sa prethodnim događajima od onih koji to nisu. Kao generalna hipoteza proizlazi da, kada potkrepljenje nije opaženo kao uslovljeno sopstvenim ponašanjem već okolnosnim, eksternim karakteristikama, tada njegovo pojavljivanje neće pojačati očekivanje kao kada se opaža kao posljedica sopstvenog ponašanja. I obratno, njegovo nepojavljivanje neće redukovati očekivanje u onoj mjeri kao kada je veza prepoznata. Čini se vjerovatnim da se u zavisnosti od individualne istorije potkrepljenja pojedinci mogu razlikovati prema stepenu u kojem pripisuju potkrepljenje sopstvenom djelovanju, odnosno spoljašnjim uslovima. Očekivanja se generalizuju od specifičnih situacija prema serijama situacija koje se čine povezanim ili sličnim. Posljedično, generalizovano očekivanje za seriju povezanih događaja ima funkcionalne odlike i stvara jednu od važnih klasa varijabli u opisivanju ličnosti (Rotter, 1966).

Iako je potekao iz bihejviorističke koncepcije učenja, zbog uvođenja kognitivističkog pojma očekivanja koje je uključivalo i vrednovanje potkrepljenja mnogi autori su docnije smatrali da koncept lokusa kontrole predstavlja izvjesno povezivanje bihejvioralne i, u to vrijeme sve popularnije, kognitivističke psihologije.

Roter je vjerovao da je lokus kontrole jednodimenzionalan konstrukt što su drugi istraživači kasnije doveli u pitanje, kao, na primjer, Levenson,

koja je smatrala da različite dimenzije lokusa kontrole treba da budu odvojene. Već samu eksternalnost je vidjela kao multidimenzionalnu pri čemu je potrebno diferencirati vjerovanje da su događaji u nečijem životu samodeterminisani od uvjerenja da su pod uticajem „moćnih drugih“ ili od uslovljenosti srećom, a koji bi, prema originalnom konceptu, svi određivali (isti) spoljašnji lokus kontrole iako su efekti do kojih dovode različiti (Levenson, 1973).

Dalje, Roter je smatrao da „unutrašnjost“ i „spoljašnjost“ ne predstavljaju bipolarnu „ili/ili“ kategoriju već krajeve jednog kontinuuma (gradijent) na čijem se jednom kraju nalazi internalnost, a na drugom eksternalnost. Roter je konstruisao Skalu internalnosti-eksternalnosti (*I-E Scale*) za procjenu individualnih razlika duž tog kontinuuma (Rotter, 1966).

Pojava konstrukta lokusa kontrole u naučnoj zajednici izazvala je ogromno interesovanje koje je iniciralo mnoštvo istraživanja koja su donosila i izvjesne kritičke primjedbe te modifikovala originalne postavke, kao i originalni instrument za mjerenje lokusa kontrole. U brojnim istraživanjima naslućivale su se dvije tendencije u pristupu mogućnosti mjerenja internalnosti-eksternalnosti: mjerenje kao crte ličnosti i mjerenje kao stanja, pri čemu i jedno i drugo treba prilikom mjerenja internalnog lokusa kontrole da bude utemeljeno na tri iste komponente uvjerenja, to jest na predvidljivosti, kontrolabilnosti i kontingenciji rezultata nečijeg truda. Ako je istraživanje orijentisano na mjerenje crte tada definicija internalnosti-eksternalnosti može biti opštija, obuhvatajući šire oblasti ličnog mišljenja i uvjerenja. S druge strane, mjera stanja bilo koje psihološke karakteristike treba da ima specifičniji fokus (npr., unutrašnji lokus kontrole u školi, unutrašnji lokus kontrole u prijateljskim odnosima itd.).

Velika popularnost konstrukta iznenadila je i samog Roteru, o čemu je govorio u svom članku iz 1990. godine i sugerisao da heuristička vrijednost koncepta djelimično zavisi i od njegove precizne definicije, te naglašavao važnost smještanja koncepta u širi teorijski kontekst. Roter je bio intrigiran nerazumijevanjem samog koncepta koje su pokazali brojni istraživači. Naime, iako su mnogi istraživači bili zainteresovani za korišćenje testa individualnih razlika, Roter je smatrao da oni nisu sasvim jasno razumjeli teoriju u koju je koncept uklopljen. Preciznije, brojni istraživači su posmatrali te razlike kao fiksirane crte ili tipove. Pojam generalizovanog očekivanja, međutim, uključuje principe generalizacije iz teorije učenja i gradijent generalizacije. Takav gradijent implicira i generalnost i specifičnost, ali brojni članci se ne orijentišu na pojam generalnosti već samo na specifičnosti jer ih je moguće lakše dokazati od generalnosti. Sama teorija ne specifikuje nezavisne crte, sposobnosti ili tipove, ali brojni istraživači su podvrgli originalni test ortogonalnoj analizi i pogrešno zaključili da u konceptu nema

generalnosti jer, kako je već napomenuto, samo neka specifičnost može biti dokazana. Roter je smatrao da je generalnost-specifičnost stvar stepena, a ne tipa. Dakle, od mjere stanja očekuje se da bude bolji prediktor ponašanja nego što to može biti mjera lokusa kontrole kao crte ličnosti, sa tolikim stepenom generalizacije (Rotter, 1975).

Lokus kontrole i psihološki razvoj

Razvojni trend lokusa kontrole najbolje je istraživao upotrebom opštih mjera koje su lokus kontrole pretpostavljale, uslovno rečeno, kao crtu ličnosti (što je u suprotnosti sa mjerama vezanim za specifične situacije, odnosno lokusom kontrole kao mjerom stanja, a za koje je Roter, kako smo vidjeli, smatrao da su bolji prediktori ponašanja). Iako ne sasvim u skladu sa preporukama tvorca koncepta, moguće je da su podaci o lokusu kontrole, a koji su vezani za specifične situacije, ipak vezani za iskustva koja se pojavljuju samo u određenim fazama razvoja. Kada se ispituje uticaj uzrasta na opšte mjere unutar nekog koncepta, važno je uzeti u obzir i uticaj stepena kognitivnog razvoja na opažanje sopstvenog okruženja. Važno je imati u vidu i istorijski i kulturalni kontekst s obzirom na to da društvene vrijednosti, koje iz njega proističu, mogu uticati na ličnu percepciju kontrole. Pokazalo se da se uvjerenje o lokusu kontrole mijenja tokom razvoja: sa razvojem dolazi do pomjeranja prema unutrašnjem lokusu kontrole. U svakom slučaju, nema potvrda da je ovaj trend striktno linearan. Istraživanja pokazuju da unutrašnji lokus kontrole raste sa ulaskom u adolescenciju, da bi ponovo došlo do njegovog izvjesnog opadanja u periodu prelaska u srednju školu. Ukupno povišenje unutrašnjeg lokusa kontrole kroz djetinjstvo ima smisla ako se posmatra u kontekstu razvoja: kako djeca postaju nezavisnija, odnosno manje se oslanjaju na roditelje, tako raste i tendencija da opažaju sopstvene aktivnosti instrumentalnim u odnosu na postavljene ciljeve. Pokazalo se da se unutrašnji lokus kontrole, u normalnim uslovima razvoja, stabilizuje u odrasloj dobi. Neka istraživanja su takođe pokazala da, kako osoba ulazi u starost, lokus kontrole ponovo ima tendenciju „eksternalizovanja“ što je moguće dovesti u vezu sa povećanjem zavisnosti o drugima zbog ugroženog zdravlja i, uglavnom, pogoršane finansijske situacije (Benson, Steele, 2006).

Relevantna istraživanja lokusa kontrole

Kako je već pomenuto, nakon što je predstavljen naučnoj javnosti, koncept lokusa kontrole ubrzo je zainteresovao ogroman broj istraživača što je dovelo i do brojnih revizija instrumenta predstavljenog u Roterovom članku iz 1966. godine. Interesovanja su prvenstveno (i pragmatično) bila

okrenuta ka polju organizacijske psihologije i psihologije rada tako da su nastali brojni upitnici za „mjerjenje“ lokusa kontrole na poslu, odnosno u radnoj sredini. Zanimljivo je prisjetiti se da je originalna Roterova ideja bila usmjerena na mjerenje generalizovanog očekivanja potkrepljenja pri čemu je on, vjeran bihejviorističkom pojmu potkrepljenja, navodio da se očekivanje „generalizuje“ sa jedne situacije na čitavu seriju srodnih situacija, dosljedno bazičnim principima teorije učenja. Takođe je u svom članku iz 1990. napomenuo da u svom izvornom obliku lokus kontrole nije bio zamišljen kao faktor koji utiče na specifične situacije ili okolnosti te da nije razmatran specifični lokus kontrole u školi, na poslu itd., jer je osnovna postavka bila generalizovano očekivanje (Rotter, 1990).

U mnoštvu dostupnih radova koji su uključivali koncept lokusa kontrole u istraživački nacrt uočljivo je da prva interesovanja istraživača nisu bila usmjerena na odnos lokusa kontrole i opšteg mentalnog zdravlja. Dominirala su istraživanja (te posljedično i mnoštvo rekonceptualizacija mjernog instrumenta) orijentisana na „poslovnu“ psihologiju pri čemu nije teško shvatiti takvu motivaciju istraživanja naročito kada se ima u vidu okosnica konstrukta lokusa kontrole – pojam potkrepljenja. Kada bi i bilo riječi o vezi lokusa kontrole i mentalnog zdravlja, ovo potonje je često posmatrano sa „negativne“ strane zdravstvenog kontinuuma, dakle, operacionalizovano kao njegov nedostatak, odnosno postojanje izvjesnih kliničkih dijagnoza (Frenkel i sar., 1995).

Jedno od istraživanja lokusa kontrole kao prediktora zdravlja i subjektivne dobrobiti, koje je obuhvatalo ljude mlađeg životnog doba (19–30 godina), na mješovitom uzorku studenata i zaposlenih (N = 239), sprovedeno je u Bugarskoj. Rezultati istraživanja pokazali su da unutrašnji lokus kontrole određuje viši nivo zdravlja, sreće i zadovoljstva životom. Na bihejvioralnom planu uvjerenje o ličnoj kontroli i ličnoj odgovornosti manifestuje se kroz dobro organizovan i zdraviji životni stil. Mladi ljudi sa spoljašnjim lokusom kontrole imaju nižu subjektivnu procjenu zdravlja, pasivniji su u brizi za zdravlje te su više izloženi riziko-faktorima kao što su neadekvatna ishrana, neredovan san, stres, pušenje. Ovi riziko-faktori uzrok su mnogih bolesti karakterističnih za moderno društvo. U ovom istraživanju je lokus kontrole bio snažniji prediktor zdravlja (11,56%) i sreće (10,05%) nego zadovoljstva životom (6,3%). Ukupni rezultati ukazuju na to da su ispitanici sa unutrašnjim lokusom kontrole srećniji i zadovoljniji od onih sa spoljašnjim lokusom kontrole (Popova, 2012).

U Srbiji je sprovedeno istraživanje nekih psiholoških karakteristika koje mogu biti protektivni, odnosno riziko-faktori za pojavu poremećaja ponašanja. Istraživanjem je obuhvaćeno 30 parova braće uzrasta od 12 do 18 godina, karakterističnih po tome što jedan od braće ima poremećaj po-

našanja (prema kriterijumima ICD-10), a drugi ovaj poremećaj nema. Cilj rada bio je da se utvrde razlike u psihološkim karakteristikama braće s obzirom na lokus kontrole, strategije suočavanja sa stresom, kompetenciju i probleme u sferi emocionalnog funkcionisanja. Utvrđeno je da se ispitanici razlikuju po većini ispitivanih varijabli. Statistički najznačajnija razlika u odnosu na individualne karakteristike adolescenata sa poremećajem ponašanja ili bez njega, dobijena je na varijabli koja mjeri lokus kontrole. Za adolescente sa poremećajem ponašanja karakterističan je spoljašnji lokus kontrole, dok je za njihovu braću bez poremećaja ponašanja karakterističan unutrašnji lokus kontrole (Marković i sar., 2011). Sličan rezultat koji sugeriše protektivni značaj unutrašnjeg lokusa kontrole dobijen je i u drugim istraživanjima kojima su bila obuhvaćena djeca sa hiperkinetskim poremećajem, depresivnim poremećajem, anksioznim poremećajem, te sklona suicidu i zloupotrebi psihoaktivnih supstanci (Langdon, Talbot, 2006).

Neka istraživanja pokazala su da psihološko zdravlje i raspoloženje zavisi od uvjerenja o kontroli: osjećanje da sopstveno ponašanje i željeni ishodi nisu u vezi bilo je asocirano sa manje pozitivnim afektom, lošim fizičkim i psihološkim zdravljem i nižim životnim zadovoljstvom (Emmons and Diener, 1985; Heckhausen and Schulz, 1995; Hong and Giannokopoulos, 1994; Lachman and Weaver, 1998; Lefcourt, Miller, Ware and Sherk, 1981, prema: Klonowicz, 2001).

U jednom istraživanju u Poljskoj ispitivani su reaktivnost i lokus kontrole kao determinante subjektivnog blagostanja. Obje ove varijable postulirane su kao personalne dispozicije (crte, relativno stabilne dispozicije) dok je subjektivno blagostanje široko operacionalizovano kao prisustvo pozitivnog afekta i nedostatak negativnog, fizičko blagostanje i životno zadovoljstvo. Uzorak su sačinjavale osobe oba pola životnog doba između 32 i 44 godine, koje su u kraćem prethodnom periodu (mjesec ili dva) izgubile posao, što se smatra snažnim stresorom. Rezultati ovog složenog istraživačkog nacrta su pokazali da je unutrašnji lokus kontrole (u ovom istraživanju zajedno sa niskom reaktivnošću temperamenta) u vezi sa pozitivnim afektom, boljim somatskim zdravljem i većim životnim zadovoljstvom (Klonowicz, 2001).

U istraživanju koje je ispitivalo udružene efekte socijalne podrške (podijeljene na porodičnu podršku, podršku vršnjaka i podršku u školskom kontekstu) i lokusa kontrole u ublažavanju efekata stresa na uzorku mlađih asolescenata, pokazalo se da bolje psihološko prilagođavanje imaju adolescenti sa unutrašnjim lokusom kontrole (Cauce, Hannan, Sargeant, 1992). Na sličan način, ali patocentrično gledano, istraživanje na zatvorenica je pokazalo da spoljašnji lokus kontrole korelira sa percepcijom neadekvatne socijalne podrške i povišenim simptomima depresivnosti, beznađa i niskog samopoštovanja (Asberg, Renk, 2014). Nailazi se i na podatke da unutrašnji

lokus kontrole doprinosi osjećanju sreće iako nije direktno povezan sa njim, ali jeste povezan sa jakim osjećanjem samopoštovanja (Shubina, 2017). Da unutrašnji lokus kontrole ublažava efekte stresora na psihološke simptome pokazala je jedna studija na djeci i adolescentima. Isto istraživanje samo na poduzorku djevojaka, otkrilo je zajednički moderatorski efekat lokusa kontrole i samopoštovanja: suočene sa mnogo negativnih životnih događaja, djevojke sa spoljašnjim lokusom kontrole i niskim samopoštovanjem pokazuju najviše teškoća u psihološkom prilagođavanju (Kliewer, Sandler, 1992).

S obzirom na to da su u akademskoj literaturi dominantni podaci o povezanosti unutrašnjeg lokusa kontrole, najčešće u sadejstvu sa drugim varijablama, sa subjektivnom dobrobiti i zadovoljstvom životom (operacionalizovanim na različite načine), zanimljivo je pomenuti jedno istraživanje na studentima poslovnih škola koje je pokazalo da su maksimalni nivo sreće (kao operacionalizaciju subjektivne dobrobiti) dostigle osobe sa balansiranim lokusom kontrole (očekivanja), odnosno kombinacijom unutrašnjeg i spoljašnjeg lokusa kontrole alternativno poznatom kao podijeljena odgovornost, dvojna kontrola ili „bi-lokalno očekivanje“³. U tom istraživanju je pored uobičajenih upitnika primijenjenih u prvoj fazi istraživanja ispitanicima predstavljen konstrukt lokusa kontrole nakon čega su ispitanici u pismenoj formi iznosili lična razmišljanja o sebi u svjetlu tog koncepta. Upravo ta druga faza istraživanja bila je interesantna jer je pružila uvid u odnos ekstremne internalnosti i nedostatka subjektivne dobrobiti, o čemu je naročito malo podataka u akademskoj literaturi. Urađena je kvalitativna analiza izvještaja i autori su grupisali odgovore koji su objašnjavali mehanizam uticaja unutrašnjeg lokusa kontrole na nizak nivo sreće: (1) stres izazvan preuzimanjem previše odgovornosti, (2) osjećanje krivice zbog neostvarenih ciljeva i visok nivo samokritičnosti, (3) anksioznost usljed nemogućnosti da se okrive drugi, zbog već preuzete lične odgovornosti, (4) duboki strah od gubitka kontrole, (5) osjećanje nesigurnosti zbog nepovjerenja u druge i njihove sposobnosti, i (6) usamljenost usljed nedostatka saosjećanja (April i sar., 2012). Ovakvi nalazi su u skladu sa Roterovim protivljenjem generalizovanju bilo unutrašnjeg, bilo spoljašnjeg lokusa kontrole kao ekskluzivno pozitivnog ili negativnog kvaliteta (Rotter, 1966).

³ Bi-lokalno očekivanje postoji kada osoba za jedne aspekte života pripisuje potkrepljenje spoljašnjim faktorima dok u drugim oblastima potkrepljenje pripisuje unutrašnjim faktorima. Mehanizam po kojem ova očekivanja koegzistiraju nije sasvim razjašnjen (Connolly, 1980, prema: April i sar., 2012).

Lokus kontrole: implikacije za mentalno zdravlje

Kada je riječ o pojmu potkrepljenja, ono se često razmatra „skinerovski“ u modifikaciji ponašanja (Miltenberger, 2008, str. 629), dok je u oblasti mentalnog zdravlja interesovanje istraživača bilo usmjereno na kognitivnu komponentu. Ovdje nailazimo na izvjesnu cirkularnost: pomjeranje lokusa kontrole u poželjnom pravcu koji će dovesti, slijedeći Roterov stav o neopodnosti teorijske uklopljenosti, do izmjena u generalizovanom očekivanju pri čemu fokus pažnje ne mora nužno biti usmjeren na bihevioralnu komponentu ukoliko je od interesa opšti stav zadovoljstva kao jedan od indikatora mentalnog zdravlja.

Ukupan utisak koji se nameće nakon pregleda dostupne literature jeste da se najveći broj istraživača usmjeravao na efekte lokusa kontrole sa veoma malo osvrta na teorijske premise⁴. Dakle, malo je istraživanja koja su bila orijentisana na porijeklo lokusa kontrole, odnosno na uslove koji dovode do internalnosti ili eksternalnosti, te na mogućnost njegove modifikacije u poželjnom smjeru, onom koji bi dovodio do efekata od značaja za mentalno zdravlje.

Za interesovanje istraživača u oblasti mentalnog zdravlja izbor lokusa kontrole kao varijable od značaja bila je upravo njegova utemeljenost u teoriji učenja (preciznije, teoriji socijalnog učenja). Naime, kao što je opštepoznato, prema principima učenja modifikacija ponašanja (a imajući u vidu kognitivni aspekt lokusa kontrole nije nemoguće govoriti ni o svijesti o osjećanjima ili zadovoljstvu) postiže se modifikovanjem uslova koji do tog ponašanja dovode. U ovom slučaju uslov je, između ostalog, percepcija vrijednosti potkrepljenja kao i percepcija mogućnosti da se do potkrepljenja dođe.

Prema dostupnim podacima, u naučnim krugovima ne postoji konsenzus o boljoj prediktivnoj vrijednosti unutrašnjeg lokusa kontrole za mentalno zdravlje u odnosu na spoljašnji lokus kontrole. „Bi-lokalnost“ lokusa kontrole koju navodi April sa saradnicima (2012), imala bi najadekvatnije razvojno-psihološko opravdanje.

Kao i svaki psihološki koncept i lokus kontrole moguće je posmatrati kao zavisnu i kao nezavisnu varijablu. Postuliranje lokusa kontrole kao zavisne varijable karakteristično je za razvojno-psihološka istraživanja pri čemu se traga za porijeklom „internalnosti“ i „eksternalnosti“. Istraživanja u oblasti mentalnog zdravlja lokus kontrole postuliraju kao nezavisnu, odnosno moderator ili medijator varijablu te se, kako smo vidjeli, registruju njegovi efekti na indikatore mentalnog zdravlja.

⁴ Što je, kako smo vidjeli, bila i osnovna zamjerka samog Roteru u njegovom članku iz 1990. u kojem je napravio kritički osvrt na naročitu popularnost koju je koncept stekao.

Bazirajući se na podacima empirijskih istraživanja koja potvrđuju vezu između lokusa kontrole i indikatora mentalnog zdravlja, za psihološku praksu od značaja je mogućnost modifikovanja lokusa kontrole, naročito imajući u vidu Roterov stav da je njegova prediktorna vrijednost bolja ako ga tretiramo kao stanje. Čak i kada se ne referiraju eksplicitno na lokus kontrole, veliki broj individualnih psihoterapijskih tretmana uglavnom tretira sličnu latentnu pojavu kada je riječ o osjećaju kontrole značajnom za status mentalnog zdravlja, kao što su kognitivno-bihevioralna terapija ili racionalno-emotivno-bihevioralna terapija. Neka istraživanja pokazuju da je jači unutrašnji lokus kontrole bolji prediktor terapijskih ishoda u tretmanu posttraumatskog stresnog poremećaja (Böttche i sar., 2016). Jedan sistematski pregled 35 studija objavljenih u posljednjih 25 godina nije pokazao konzistentne podatke o lokusu kontrole kao značajnom prediktoru uspješnosti terapijskog ishoda kada se on posmatra kao faktor očekivanja (Delsignore, Schnyder, 2007). No, već je Roter naglašavao da lokus kontrole dozvoljava tek nizak stepen predikcije za ukupno ponašanje s obzirom na to da se generalizacija očekivanja potkrepljenja odnosi samo na niz srodnih situacija (Rotter, 1975).

Na sličan način je moguće tretirati lokus kontrole kao „kontrolabilnu“ varijablu u primarnoj psihološkoj prevenciji: imajući u vidu njegove efekte na mentalno zdravlje, koji su utvrđeni u pomenutim empirijskim istraživanjima, radom na njegovoj modifikaciji indirektno bi se unapređivalo mentalno zdravlje. U školskom kontekstu, nakon identifikacije vulnerabilnih pojedinaca, moguće bi bilo organizovati individualno savjetovanje ili grupni, radioničarski rad kroz koji bi se modifikovao lokus kontrole u pravcu lične rezilijentnosti.

Nakon nekoliko decenija popularnosti, lokus kontrole nije u tolikoj mjeri u centru pažnje istraživača koliko je to bio u drugoj polovini 20. vijeka, djelimično „zasjenjen“ i velikim brojem novih, pozitivnopsiholoških konstrukata. No, imajući u vidu snažnu teorijsku zasnovanost ovog konstrukta, ovdje je napravljen osvrt na njegovu istoriju i istraživanja u oblasti mentalnog zdravlja, kao i podsjećanje na moguću aktuelnu pragmatičnu vrijednost.

LITERATURA

- April, K. A., Dharani, B., Peters, K. (2012). Impact of Locus of Control Expectancy on Level of Well-Being. *Review of European Studies, Vol. 4, No. 2*, 124–137.
- Asberg, K., Renk, K. (2014). Perceived Stress, External Locus of Control, and Social Support as Predictors of Psychological Adjustment Among Female Inmates With or Without a History of Sexual Abuse. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology, Vol. 58(1)*, 59–84.
- Benson, E., Steele, R. G. (2006). Locus of Control. U: Salkind, N. J. (Ed.), *Encyclopedia of Human Development, Vol. 2 (794–796)*. Thousand Oaks, London, New Delhi: Sage Publications.
- Böttche, M., Kuwert, P., Pitzzak, R. H., Knaevelsrud, C. (2016). Predictors of outcome an Internet-based cognitive-behavioural therapy for post-traumatic stress disorder in older adults. *Psychology and Psychotherapy: Theory, Research and Practice, 89*, 82–96.
- Cauce, A. M., Hannan, K., Sargeant, M. (1992). Life stress, social support, and locus of control during early adolescence: Interactive effects. *American Journal of Community Psychology, Volume 20, Issue 6*, 787–798.
- Delsignore, A., Schnyder, U. (2007). Controle expetancies as predictors of psychotherapy outcome: A systematic review. *British Journal of Clinical Psychology, 46*, 467–483.
- Frenkel, E., Kugelmass, S., Nathan, M., Ingraham, L. J. (1995). Locus of Control and Mental Health in Adolescence and Adulthood. *Schizophrenia Bulletin, Vol. 21, NO. 2*, 219–226.
- Kliewer, W., Sandler, I. N. (1992). Locus of Control and Self-Esteem as Moderators of Stressor-Symptom Relations in Children and Adolescents. *Journal of Abnormal Child Psychology, Vol. 20, No. 4*, 393–413.
- Klonowicz, T. (2001). Disconnected People: Reactivity and Locus of Control as Determinants of Subjective Well-Being. *European Journal of Personality, 15*, 29–47.
- Langdon, P. E., Talbot, T. J. (2006). Locus of control and sex offenders with an intellectual disability. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology, 50(4)*, 391–401.
- Levenson, H. (1973). Multidimensional locus of control in psychiatric patients. *Journal of Consulting and Clinical Psychology, Vol. 41(3)*, 397–404.
- Marković, J., Srdanović-Maraš, J., Šobot, V., Ivanović-Kovačević, S., Martinić-Mitrović, S. (2011). Neke psihološke karakteristike kao protek-

- tivni, odnosno rizični faktori za pojavu poremećaja ponašanja. *Psihologija*, Vol. 44 (2), 167–185.
- Miltenberger, R. G. (2008). Behavior Modification. U: Hersen, M., Gross, A. M. (Ed.). *Handbook of Clinical Psychology: Children and Adolescents*, Vol. 2 (626–652). Hoboken, New Jersey: JohnWiley & Sons, Inc.
- Popova, S. (2012). Locus of Control – Predictor of Health and Subjective Well-being. *European Medical, Health and Pharmaceuticaj Journal*, Vol. 4, 47–52.
- Rotter, J. B. (1966). Generalized expectancies for internal versus external control of reinforcement. *Psychological Monographs* 80, 1, Whole No 609.
- Rotter, J. B. (1975). Some problems and misconceptions related to the construct of internal versus external control of reinforcement. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, Vol. 43(1), 56–67.
- Rotter, J. B. (1990). Internal versus External Control of Reinforcement: A Case History of a Variable. *American Psychologist*, 45, 4, 489–493.
- Peterson, C., & Stunkard, A. J. (1992). Cognates of personal control: Locus of control, self-efficacy, and explanatory style. *Applied and Preventive Psychology*, 1(2), 111–117.
- Shubina, I. (2017). Locus of control, feeling of happiness and self-esteem: interrelation analysis. *International Journal of Scientific Research and Management*, Vol. 5 (11), 7563–7575.
- Thompson, S. C. (2002). The Role of Personal Control in Adaptive Functioning. U: Snyder, C. R., Lopez, S. J. (Ed.), *Handbook of Positive Psychology* (202–213). New York: Oxford University Press.

Irena Stanić

LOCUS OF CONTROL: RELATION TO MENTAL HEALTH

Summary

Locus of control is a construct that emerged within the framework of the social learning theory of Julian Rotter. Immediately after the construction of the measurement scale, a great interest of the researchers arose and was applied in numerous studies. In this paper, emphasis is placed on the locus of control as a psychological variable whose value has been empirically confirmed through numerous studies. Correlations of locus of control with mental health indicators have been confirmed, as well as its positive effects in this research area. A review of the locus of control in the field of psychotherapy was also made. The possibility of applying this construct in primary psychological prevention is indicated.

Key words: locus of control, mental health, primary prevention